

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1991

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥΜΠΑ

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 25ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΤΙΚΟΥ Κ. ΝΙΚ. ΚΟΝΟΜΗ

Ὁ Πλούταρχος (β. Ἀριστ. 21.2-5) διηγείται ὅτι στὴν ἐποχὴ του, 500 περίπου χρόνια μετὰ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, οἱ Πλαταιεῖς συγκεντρώνονταν τὴ 16ῃ τοῦ Ἀλαλκομενίου μηνὸς γιὰ νὰ προσφέρουν θυσίες σ' ὄσους ἔπεσαν καὶ θάφτηκαν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἱστορικὴ μάχη μὲ τοὺς Πέρσες. Ἡ ἀνάγκη ποὺ ἔκαμνε τοὺς Πλαταιεῖς νὰ ἐξακολουθοῦν, πέντε αἰῶνες μετὰ τὸ μεγάλο γεγονός, νὰ πηγαίνουν στοὺς τάφους τῶν προγόνων τους γιὰ νὰ ἐναποθέσουν σ' αὐτοὺς τὰ μύρα τῆς εὐγνωμοσύνης τους, ὡθεῖ κι ἐμᾶς σήμερα νὰ συγκεντρωθοῦμε γιὰ νὰ ἀποτίσουμε φόρο τιμῆς στοὺς μαχητὲς τῆς νεοελληνικῆς ἐλευθερίας καὶ σ' ὀλόκληρο τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ποὺ συμμετέσχε ὁμόψυχα στὸν ἄνισο ἐκεῖνο ἀγώνα. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ὀφειλόμενη τιμὴ πρὸς τοὺς ἀγωνιστὲς ποὺ μὲ τὸ παράδειγμά τους ἐνισχύουν τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν νεότερων Ἑλλήνων καὶ μὲ τὴ θυσία τους χαράσσουν τὴν τραγικὴ καὶ γεμάτη δόξα πορεία τῆς νεότερης ἱστορίας μας. Οἱ ἐθνικοὶ πανηγυρισμοὶ ἐπιτελοῦν τριπλὸ σκοπὸ: 1) ἀποτίουν φόρο τιμῆς σ' αὐτοὺς ποὺ μετουσίωσαν σὲ πράξη τὰ ἐθνικὰ ἰδανικά· 2) ἐνδυναμώνουν τὴν ἱστορικὴ μνήμη φρονηματίζοντας τὸ λαὸ καὶ 3) προσφέρουν διδάγματα χρήσιμα γιὰ τὴ μελλοντικὴ πορεία τοῦ ἔθνους.

Τὸ Εἰκοσιένα πὸν γιορτάζουμε σήμερα εἶναι τὸ μεγαλύτερο κατόρθωμα τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, πὸν μὲ ὑπεράνθρωπες θυσίες ἀπελευθέρωσε μιὰ γωνιὰ γῆς κι ἐγκαίνιασε ἔτσι τὴ νεότερη περίοδο τοῦ ἔθνικοῦ μας βίου. Ὁ ἑορτασμός του, ἐνῶ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ὀρισμένη φάση τῆς ἱστορικῆς μας ζωῆς, οὐσιαστικά συναιρεῖ ὀλόκληρη τὴν τρισχιλιετὴ ἱστορικὴ ὑπαρξὴ τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ἡ φάση αὐτὴ μᾶς κάνει νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅσα ἦταν μιὰ ἔκφραση τοῦ αἰωνίου ἀγωνιστικοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἰδανικῶν τῆς φυλῆς μας. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ Βυζάντιο στὸ νέο Ἑλληνισμὸ μόνον κατὰ προσέγγιση μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ. Μὲ τὸ διάταγμα τοῦ Καρακάλλα (212 μ.Χ.) ὁ ἑλληνικὸς κόσμος διέτρεξε τὸν κίνδυνο νὰ ἀφομοιωθεῖ μέσα στὴν ἀπέραντη καὶ πολυεθνικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία πὸν εἶχε ἐπίσημη γλῶσσα τὴ Λατινικὴ. Ὅμως ἐπέζησε χάρις στὸν ἀνώτερο πολιτισμὸ του, τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα κι ὀρισμένες πολιτικὲς συγκυρίες. Τότε ἦταν πὸν ὁ κάτοικος τῆς Ἑλλάδας πῆρε τὸ ὄνομα Ρωμαῖος (Ρωμῖος) ἐκτοπίζοντας τὸ ἔθνικὸ ὄνομα Ἑλλην πὸν δήλωνε τώρα τὸν εἰδωλολάτρη. Ἡ κτίση τῆς Κωνσταντινούπολης (325) κι ὁ ὀριστικὸς χωρισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τὸ δυτικὸ (395) ἀποτελοῦν ἄλλο σημαντικὸ σταθμὸ γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ἐξέλιξή του στὴ μεσαιωνικὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ἡ ὀποία συντήρησε γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα τοὺς πνευματικὸς θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Μέσα στὴν αὐτοκρατορία οἱ ἑλληνογλωσσοὶ κάτοικοι ἀσκοῦν δυναμικὴ ἐπιρροὴ καὶ συντελοῦν ἔτσι στὸν βαθμιαῖο (κυρίως ἀπὸ τὸν 7ο-11ο αἰῶνα) ἐξελληνισμὸ τῆς μὲ κύρια χαρακτηριστικὰ τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὸν ἑλληνο-χριστιανικὸ πολιτισμὸ. Καθὼς οἱ Βυζαντινοὶ ἀρχίζουν νὰ συνειδητοποιοῦν τὶς ρίζες τους, ἡ ἀπροσδόκητη κατάλυση τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοὺς Λατίνους τὸ 1204 ξυπνᾷ τὴ λανθάνουσα ἔθνικὴ τους συνείδηση. Τὰ κρατίδια πὸν ἰδρύθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὸν κατακερματισμὸ τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοὺς αὐτόχθονες ἦταν δυνάμει ἑλληνικὰ καὶ ὡς πρότυπο εἶχαν τοὺς μεγάλους καὶ θαυμαστοὺς τοὺς προγόνους, τοὺς Ἑλληνας. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς ἦταν ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλην ἐμφανίστηκε ξανὰ ὡς τὸ ἔθνικὸ καὶ μαζὶ ἡ περιφραση τὸ «γένος τῶν

Ἑλλήνων», πὸν ὑποδήλωνε τὸ κοινὸ ἱστορικὸ παρελθὸν καὶ τὶς ἀπορρέουσες ὑποχρεώσεις. Τώρα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ ὁ βυζαντινὸς κόσμος προσανατολιζόταν ὀριστικὰ πρὸς τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι εἶχε στὸν τομέα αὐτὸ ἀδιαμφισβήτητη ἀνωτερότητα ἔναντι τῶν ξένων. Ὅπως εἶναι φυσικὸ, ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, λογοτεχνίας καὶ σκέψης ὀδήγησε τοὺς Βυζαντινοὺς μὲ ἀξανατόμητη ἔμφαση στὴν ταύτισή τους ὡς Ἑλλήνων πῶς πρὸς τὰ ἄλλα ἀπλῶν χριστιανῶν.

Ἡ θεμελιώδης αὐτὴ ἰδέα, ὅτι δηλ. οἱ ὑπήκοοι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἦταν ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, δέσποσε στὸ ἔξῃς, γι' αὐτὸ κ' ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς κηρύσσει τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ἰδιαίτερα τὴν Πελοπόννησο ὡς τὸ λίκνο τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ὀνομάζεται Βυζαντινός. «Ἑλληνας ἐσμέν», γράφει, «τὸ γένος, ὡς ἢ τε φωνῆ καὶ ἢ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ». Τὸ κήρυγμά του σήμαινε προσγείωση στὸν καθορισμένον στενὸν ὅριον τῆς ἐθνικῆς πραγματικότητος καὶ ζητοῦσε ὁ ἑλληνισμὸς ἀπὸ ξηρὰ γραμματικὴ μίμηση νὰ μετουσιωθεῖ σὲ τρόπο ζωῆς. Ὅστος, παρὰ τὶς ἀγωνιώδεις προσπάθειες τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων, ἦταν ἀδύνατον νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ μοιραῖο καὶ ἡ πόλη, πρὸς αἰῶνες θάμπωνε τὰ μάτια τῶν ἐπισκεπτῶν της, τελικὰ ἀλώθηκε. Ἐτσι ἡ χριστιανικὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία πρὸς εἶχε ἰδρυνθεῖ ἔνδεκα αἰῶνες ἐνωρίτερα ἀπὸ τὸν Μεγάλον Κωνσταντῖνον, ἔπαυε νὰ ὑπάρχει. Ἡ αὐτοκρατορία ἔσβησε, ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία συνέχισε τὴν ζωὴν της καὶ σ' αὐτὴν σὰν σὲ κιβωτὸ φυλάσσονταν τὰ ἅγια τοῦ ἔθνους. Ὅστος, τὴν ἐπαύριον τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως σπέρματα ἐλπίδας ρίζωσαν στὶς καρδιὰς τῶν ραγιαδῶν καὶ δημιουργήθηκαν οἱ γνωστοὶ θρόνοι τοῦ Μαυροβιάνου Βασιλιᾶ καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐνῶ οἱ χρῆσιμοι γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀνάστασιν ἔβρισκαν τεράστια ἀπήχηση ἀνάμεσα στοὺς ὑποδούλους. Τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἤλπιζε ὅτι μιὰ μέρα θὰ ἀποτίνασσε τὸν τουρκικὸ ζυγόν, ἐνῶ σημαντικὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ γιὰ λόγους προφύλαξης κατέφυγε σὲ ὄρεινὰ καὶ ἀπομονωμένα μέρη στὸ ἐσωτερικόν. Μὲ τὶς ἐγγενεῖς δυσκολίας ἐπιβίωσης σὲ ἄγονους τόπους δημιουργήθηκε μὲ τὸν καιρὸ μιὰ βιολογικὰ δυναμικὴ καταβολὴ ἐνὸς πληθυσμοῦ, πρὸς ζοῦσε

σχεδὸν ἀνεξάρτητος. Οἱ βουνίσιοι αὐτοὶ πληθυσμοὶ μὲ τὴν ξεχωριστὴν ψυχροσύνθεση θὰ ἀποτελέσουν ἀργότερα τὴ ραχοκοκκαλιὰ τῶν μαχητῶν τοῦ Εἰκοσιένα, ἐνῶ ὁ ἑλληνισμὸς τῆς διασπορᾶς θὰ συμβάλει στὴν πολιτικὴ καθοδήγησι τοῦ Ἀγῶνα. Ἐξάλλου ἡ σκληρότητα καὶ ὑπεροψία τοῦ κατακτητῆ μὲ τὴν προσβολὴ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἔθνικῶν συναισθημάτων τοῦ ραγιᾶ, δημιούργησε χάσμα ἀγεφύρωτο ἀνάμεσά τους καὶ προκάλεσε ὀργὴ καὶ μίσος στὴν ψυχὴ τῶν καταπιεζομένων. Ἡ χριστιανικὴ συνείδηση ὑψώνεται τώρα ἀντιμέτωπη μ' ἐκείνη τοῦ Μουσουλμάνου.

Τὴν προπαρασκευαστικὴ ἐποχὴ τοῦ ἀγῶνα ἀποτελοῦν ἰδιαίτερα τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ οἱ ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅποτε σὲ πολλὰ μέρη φουντώνουν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα. Οἱ πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθῆκες τῆς Εὐρώπης εὐνόησαν σὲ βασικὸν τομεῖς τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνῶ ἡ σχετικὴ πνευματικὴ ἀναγέννηση καὶ ὁ Διαφωτισμὸς ἀσκοῦσαν τώρα πιά σημαντικὴ ἐπίδραση καὶ στοὺς πιὸ ἀπλοϊκοὺς. Ὅταν ὁ Ἡλίας Μηνιάτης σ' ἓνα κήρυγμά του ἐπικαλέστηκε τὴ βοήθεια τῆς Παναγίας γιὰ τὴ λύτρωση τοῦ γένους, οἱ καρδιὲς τοῦ ἐκκλησιάσματος ἀναστατώθηκαν. «Ἐὰν ἐτοῦται μας αἱ φωναί», εἶπε «δὲν σὲ παρακινουῦσιν εἰς σπλάχνα, ἄς σὲ παρακινήσουν αἱ φωναὶ καὶ αἱ παρακλήσεις τῶν ἁγίων σου πρὸ ἀκαταπαύστως φωνάζουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς τρισαθλίου Ἑλλάδος. Φωνάζει ὁ Ἀνδρέας ἀπὸ τὴν Κρήτην, ὁ Σπυρίδων ἀπὸ τὴν Κύπρον, φωνάζει ὁ Ἰγνάτιος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ Διονύσιος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, φωνάζει ὁ Πολύκαρπος ἀπὸ τὴν Σύμωρον, ἡ Αἰκατερίνη ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, φωνάζει ὁ Χρυσόστομος ἀπὸ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν, καὶ δείχνοντάς σου τὴν σκληροτάτην τυραννίδα τῶν ἀθλίων Ἀγαρηνῶν ἐλπίζουσιν ἀπὸ τὴν ἄκραν σου εὐσπλαχνίαν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους τὴν ἀπολύτρωσιν».

Οἱ ἀρχὲς τῆς γαλλικῆς Ἐπανάστασης γιὰ τὰ φυσικὰ δικαιώματα καὶ γιὰ τὴν ἰσότητα ὄλων τῶν ἀνθρώπων βρῆκαν, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀνταπόκριση στὶς ψυχὰς τῶν ὑποδούλων, καὶ ὁ Ρήγας ἔγινε ὁ ἐμπνευσμένος ἀπόστολος πρὸς πυρπολοῦσε μὲ τὸ «ἱερώτερον ἄσμα τῆς φυλῆς» τίς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων. Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς δασκάλους τοῦ γέ-

νους, ὁ Ἄδαμάντιος Κοραΐς, συναισθάνθηκε τὴν ἀπόφαση τοῦ λαοῦ νὰ ἀγωνισθεῖ γιὰ τὴν ἐλευθερία του: «Ἐπάρχουσι», ἔγραφε, «σημεῖα ἀναντίρρητα ὅτι ἐξέπνησε τέλος πάντων ἡ ταλαίπωρος Ἑλλάς καὶ ἡ ἐξέπνησις αὕτη προετοιμάζει ἀναγκαίως καὶ τὴν μέλλουσαν ἐλευθερίαν. Δὲν ἔμεινε ἀμφιβολία ὅτι ἔφθασε καὶ τῶν Γραικῶν ὁ καλὸς καιρὸς καὶ ἔφθασε μὲ τόσην ὀρμὴν, ὥστε καμμία δύναμις ἀνθρωπίνη δὲν εἶναι πλέον ἰκανὴ νὰ μᾶς ὀπισθοποδήσῃ». Ἐπαύγασμα τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ ὀργασμοῦ ἦταν ἡ δράση τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τὰ ἐνθουσιώδη σχέδια τῶν Ὑψηλαντῶν καὶ ἡ ὁμοσπονδία τῶν ὀπλαρχηγῶν ὑπὸ τοὺς Μποτσαραίους καὶ τὸν Κολοκοτρῶνη.

Τὶς παραμονὲς τῆς 25ης Μαρτίου ἔφθασεν πραγματικὰ ἡ μεγάλη ὥρα. Ἡ ὀρμὴ πού ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη συγκρατοῦνταν ξέσπασε ἀκράτητη καὶ ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς μὲ τ' ἄρματα στὸ χέρι ἐπέπεσε μὲ πάθος ἐναντίον τοῦ κατακτητῆ, σὰν νὰ ἤθελε νὰ ἐκδικηθεῖ σὲ μιὰ καὶ μόνῃ μέρᾳ δεινοπαθήματα αἰῶνων. Τὸ γενικὸ σύνθημα ἦταν «Τοῦρκος νὰ μὴ μείνῃ στὸ Μοριά μῆτε στὸν κόσμον ὅλον». Οἱ ἀγωνιστὲς σὲ γράμματά τους ἐπαναλάμβαναν στερεότυπα: «Δὲν ἠμποροῦν πλέον οἱ Χριστιανοὶ νὰ συζήσουν μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὸν τόπον τους. Τελείωσε». Στὶς 25 Μαρτίου, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία εὐλόγησε τὸν Ἀγώνα, τὸ Ἐπαναστατικὸ Διευθυντήριον Πατρῶν καὶ ἡ Μεσσηνιακὴ Γερούσια ἔστειλαν διακοίνωση στὶς Εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις: «Ἡμεῖς», ἔγραφαν, «τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος τῶν Χριστιανῶν, βλέποντας ὅτι μᾶς καταφρονεῖ τὸ Ὄθωμανικὸν γένος, καὶ σκοπεύει ὄλεθρον ἐναντίον μας πότε μ' ἕνα πότε μ' ἄλλον τρόπον, ἀπεφασίσαμεν σταθερὰ ἢ νὰ ἀποθάνωμεν ὅλοι ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν, καὶ τούτου ἕνεκα βαστοῦμεν τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας ζητούντες τὰ δικαιώματά μας».

Ἡ Ἀ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων διακήρυξε: «Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ ἀδαιρέτου Τριάδος: τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτετον καὶ ἀπαρδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του, εἰς ἔθνικὴν συνηγμένων συνέλευσιν, ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν

πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν». Καὶ συνεχίζει»: «Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημιουργικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιοφελεῖς μέρους τινὸς τοῦ σύμπαντος ἐλληνικοῦ ἔθνους σκοποῦς... εἶναι πόλεμος ἔθνικὸς τοῦ ὁποίου μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς».

Μὲ τὴν αὐτοθυσίαν τῶν ἀγωνιστῶν ἀμιλλᾶται τὸ ψυχικὸ σθένος καὶ ἡ καρτερία τοῦ ἄμαχου πληθυσμοῦ. Ἡ πείνα, ὁ θάνατος, ἡ δυστυχία, τὸ πένθος πλανοῦνται παντοῦ. Κατὰ χιλιάδες οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴ Σμύρνη, τὶς Κυδωνίες, τὴ Χίο, τὰ Ψαρά, τὴν Κύπρο, τὴν Κρήτη καὶ ἀπὸ ἄλλοῦ συνωστίζονται, σκιᾶς κινούμενες ἀνθρώπων πιὸ πολὺ παρὰ ἄνθρωποι, στὰ ἐδάφη τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας, ρακένδυτοι, φορεῖς ἀσθενειῶν μεταφέροντας δυστυχία στὴ δυστυχία. Οἱ ὠμότητες ποὺ διέπραξαν οἱ Τούρκοι στὰ μὴ ἐπαναστατημένα ἐλληνικὰ μέρη ἀναζωπύρωναν διαρκῶς τὸν ἀγῶνα· τὸ αἶμα τῶν ἀθῶων φώναζε ἐκδίκηση, καὶ ὁ ἀγῶνας ἀπέβη τωόντι ἱερός. Ἡ ἀπάνθρωπη συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων ἔναντι τῶν ἀμάχων προσέδινε στὴν ἐπανάσταση χαρακτῆρα νόμιμης ἄμυνας, καὶ στοὺς ξένους ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ συμβίωση Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἦταν τοῦ λοιποῦ ἀδύνατη.

Ἄρκετὰ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἡ Κύπρος εἶχε κιόλας θρηγήσει τὸ πρῶτο θύμα τὸν ἀγῶνα μὲ τὴν ἐκτέλεση τοῦ συντρόφου τοῦ Ρήγα, τοῦ Λευκωσιᾶτη Ἰωάννη Καρατζᾶ. Δάσκαλος καὶ νεωκόρος στὴν ἐκκλησία τῆς Πέστης εἶχε ἀφιερωθεῖ—ὅπως κι ὁ Ρήγας—στὴ διαφώτιση τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν ἐκδοση ἔργων ποὺ ἔκρινε ὅτι προ-παρασκευάζαν τὸν ἀγῶνα. Μὲ αὐτὰ ὑπενθύμιζε στοὺς συμπατριῶτες του τὰ παλιὰ μεγαλεῖα τῆς πατρίδος καὶ ὑπέθαλπε ἔτσι τὴ φιλοπατρία τους γιὰ νέους ἀγῶνες. Στραγγαλίστηκε στὶς φυλακὲς τοῦ Βελιγραδίου μαζὶ μὲ τὸν Ρήγα καὶ τοὺς συντρόφους του, γιατί, σύμφωνα μὲ τὸ κατηγορητήριο, προσπάθησε, ξεγελώντας τὶς αὐστριακὲς ἀρχές, νὰ ἀνατυπώσει τὴν ἐπαναστατικὴ προκήρυξη τοῦ Ρήγα. Στὸ πρακτικὸ τῆς ἀνάκρισης σημειώνεται μεταξὺ ἄλλων ὅτι «(ὁ Καρατζᾶς) ὁμολογεῖ μὲν,

ὅτι ἐξ ἀπλῆς περιεργείας ἐζήτησε παρὰ τοῦ Τουρουντζια τὴν προκήρουξιν ταύτην ἀλλ' ἀρνεῖται, ὅτι ποτὲ ἐδήλωσεν ὅτι θέλει ν' ἀντιγράψῃ ταύτην, οὐδ' ἐξέφρασε ποτέ, ὡς διατείνεται ὁ Τουρουντζιας, τὴν εὐχὴν νὰ μάθῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγόν».

Ἐπὶ ὅταν ἀρχίζε ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγὼνας τοῦ '21, ἡ Κύπρος ἀριθμοῦσε ὀγδόντα περίπου χιλιάδες Ἑλληνες κατοίκους καὶ εἴκοσι χιλιάδες Τούρκους. Οἱ Ἑλληνοκύπριοι δὲν εἶχαν οὔτε πολεμικὴ πείρα οὔτε ὅπλα. Λόγῳ μάλιστα τῆς μεγάλης ἀπόστασης τῆς νήσου ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπῃ Ἑλλάδα —ἰδιαίτερα τὴν ἠπειρωτικὴν— καὶ τῆ γειτνίασῃ μὲ τὴν Τουρκία ἦταν πολὺ ἐύκολο νὰ ἀποσταλοῦν σύντομα στρατιωτικὲς δυνάμεις ἀπὸ τὴν Κιλικία καὶ τὴ Συρία γιὰ νὰ καταστείλουν ὅποιαδήποτε ἐπαναστατικὴ κίνησιν. Ὁμοῦς ὁ ἔμφυτος πόθος γιὰ τὴν ἐλευθερίαν ἔκανε ἀρκετοὺς Κυπρίους νὰ γίνουν μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, τόσο στὴν Κύπρον ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Οἱ πρῶτοι Φιλικοὶ ποὺ ἀναφέρονται εἶναι Κύπριοι τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἀναφέρονται π.χ. τὰ τρία ἀδελφία τῆς οἰκογένειας τῶν Θεσέων, ὁ Νικόλαος, ὁ Κυπριανὸς καὶ ὁ ἀρχιμανδριτῆς Θεόφιλος, παιδιὰ τοῦ Οἰκονόμου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ξαδέρφου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

Ὁ Κύπριος ἐπίσκοπος Δημητσάνης Φιλόθεος μνήθηκε στὴν Ἑταιρεία ἀπὸ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανό. Ἀφοῦ χρημάτισε 25 χρόνια ἐπίσκοπος Δημητσάνης, ὅπου ἐνίσχυσε τὰ ὄνομαστὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς ἐπισκοπῆς του, φυλακίστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν Τρίπολη τὶς παραμονὲς τῆς Ἐπανάστασης καὶ τελειώθηκε ἀπὸ τὰ βασανιστήρια λίγο πρὶν οἱ ἐπαναστατημένοι Ἑλληνες ἐκπορθήσουν τὴν πόλιν. Ὁ Φωτάκος στὰ ἀπομνημονεύματά του γράφει γιὰ τὸν Φιλόθεο: «Κατήγετο ἀπὸ τὴν Κύπρον. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς ἦταν ἐκ τῶν ἡσυχότερων ἀρχιερέων καὶ πολὺ ἐκκλησιαστικὸς, σεβόμενος ἀπὸ ὅλην τὴν ἐπαρχίαν τῆς Καρταίνης. Ἐφυλακίσθη δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων προυχόντων καὶ ἀρχιερέων καὶ τυραννόμενος ἀπέθαιεν ἐντὸς τῶν φυλακῶν τῆς Τριπολιτσᾶς». Ἐνας ἀκόμη ἱεράρχης ἀπὸ τὴν Κύπρον, ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος Καρούδης, συνοδικός, συνελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν Κωνσταντινούπολιν μαζὶ μὲ τὸν Πατριάρχην. Πα-

ρόλο πού ἦταν γέρος καὶ ἄρρωστος, σύρθηκε ἀπὸ τὸν ὄχλο γιὰ νὰ κρεμαστεῖ. Ἐξέπνευσε πρὶν φτάσει στὸ ἱκρίωμα, ὅμως οἱ δῆμοι δὲν σεβάστηκαν τὸν νεκρὸ καὶ κρέμασαν τὸ ἄψυχό του σῶμα.

Ἐπιστρέφοντας στὴ νῆσο θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἀπολάμβανε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μεγάλης ἐκτίμησης καὶ ἀσκοῦσε σημαντικὴ ἐπιρροή ὡς πνευματικὴ τροφὸς τῶν χριστιανῶν μὲ σεβαστὴ πολιτικὴ ἐξουσία, ἐπειδὴ χειριζόταν καὶ τὶς κοσμικὲς ὑποθέσεις τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος. Ἦταν ὑπεύθυνη στὸν Τοῦρκο Διοικητὴ γιὰ τὴν εἴσπραξη τῶν φόρων καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀναγνωριζόταν ἐπίσημα ὡς ὁ ἐκπρόσωπος τῶν ραγιάδων. Δὲν ὑπάρχουν ἀκριβεῖς πληροφορίες γιὰ ὅσους μνήθηκαν στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ἀπὸ ποιοὺς μνήθηκαν. Ἀναφέρεται ὡστόσο ὅτι ὁ Μετσοβίτης Δημήτριος Ὑπατρος μύησε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸν Ἀρχιεπίσκοπο καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς ὅπως καὶ ἀρκετοὺς προκρίτους. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἦταν ἰσχυρὴ προσωπικότητα, ἡ ὁποία, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, συνέβαλε στὴν ἀναγέννηση τῆς παιδείας τοῦ νησιοῦ μὲ τὴν ἴδρυση τὸ 1821 τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Στὸ πρακτικὸ τῆς ἴδρυσης πού ὑπογράφει ὁ ἴδιος διαβάζουμε: «... δεῖ καὶ ἡμᾶς ἓνα τι σύσσωμον θεοσεβείας, καὶ ὑπὲρ πίστεως ἀγώνισμα τῇ πατρίδι καταλιπεῖν καὶ ὠφελῆσαι κατ' ἄμφω τοὺς ὀμοπατέριους ἡμῶν, κατὰ τε τὰ ἠθικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐννοήσαντες ὅτι ἡ ἡμετέρα Πολιτεία τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν ἀνχμὸν παιδείας, καὶ ἔλλειψιν ἐλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ μόνον μέσον, ὅπου στολίζουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ ὅπου ἀποκατασταίνουσι τὸν ἀνθρώπον ἄξιον, τῷ ὄντι ἀνθρώπον, τοῦτο χάριν ζήλω θείῳ κινήεντες καὶ φιλοτιμηθέντες, ἀπεφασίσαμεν, ἅμα τοῦ πνευματικοῦ σκάφους διαδεξάμενοι τὰ πηδάλια ἐν πάσῃ τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, νὰ συστήσωμεν μίαν ἐλληνικὴν σχολὴν ἐπάνω εἰς τὴν Πατρίδα διὰ νὰ ὠφελήσωμεν καὶ ἡμεῖς ὅπως οὖν τοὺς συμπατριώτας ἡμῶν· καθότι ἐννοήσαμεν προσέτι, ὅτι τῆς ἀπαιδευσίας καὶ κακοθείας τινῶν ὀμοπατέριων ἀφ' ἧς πηγάζουσι τόσα καὶ τόσα δεινὰ δὲν εἶναι ἄλλο τὸ αἷτιον, παρὰ ἡ στέρησις τῶν Μουσῶν, μὲ τὸ νὰ μὴ ἐστάθῃ τρόπος μέχρι τῆς αὐτῆς νὰ συστηθῇ καὶ εἰς τὴν ἰδικήν μας πατρίδα, καθὼς καὶ εἰς ἄλλας πολιτείας ἓνα κοινὸν

σχολεῖον διὰ τὰ διδάσκονται οἱ παῖδες τῆς Πολιτείας, τέλος πάντων τὴν πάτριον πίστιν αὐτῶν, τὸ μόνον προτιμότερον καὶ ἀναγκαϊότερον, καὶ τὰ ἐκπαιδεύονται ἐν ταυτῷ καὶ ἦθη χρηστά, ὅσον μὲ τὸ μέσον τῆς μαθήσεως προβαίνοντες εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν τὰ γίνονται ἄνδρες θεοσεβεῖς, φρόνιμοι, πολιτικοί, χρηστοθήεις, δίκαιοι, φιλοπάτριδες, φιλέμποροι, ὅπου τὰ ἠμποροῦσι τὰ προσπορίζονται τὰ συστατικά τῆς ζωῆς αὐτῶν μὲ τρόπους δικαιοσύνης...».

Σχετικὰ μὲ τὴ μύηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου στὸ ἄρθρο 15 τοῦ Γενικοῦ Σχεδίου τῆς Φιλικῆς Ἐπαιρείας ἀναφέρεται ὅτι: «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου κ. Κυπριανὸς ὑπεσχέθη τὰ συνεισφέρει χρήματα ἢ τροφάς, ὅσας δυνήθη. Λοιπὸν ὁ Καλὸς (δηλ. ὁ Ὑψηλάντης) πρέπει τὰ γράψῃ πρὸς τὴν Μακαριότητά του προσεκτικὰ, δηλοποιῶν τῶν πραγμάτων τὴν κατάστασιν, διὰ τὰ φιλοτιμηθῆ τὰ βοηθήσῃ ἀναλόγως τῆ φήμῃ τῆς νήσου ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν ἔχουν τὸ προνόμιον οἱ Κύριοι τὰ διοικοῦν αὐτοὶ σχεδὸν τοσοῦτους χρόνους. Ταῦτα δὲ τὰ γράμματα ὁ ρηθεὶς Πελοπίδας ἢ προτοῦ ἢ ἐπιστρέφων ἐξ Αἰγύπτου τὰ περάσῃ εἰς Κύπρον καὶ τὰ ἐγχειρίσῃ τῆ Αὐτοῦ Μακαριότητι διὰ τὰ ἐμβάσῃ τὰ χρήματα ὁ Ἅγιος Κύπρου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἢ τὰ στείλῃ τὰς προμηθείας ὅπου διορισθῆ. Καὶ τέλος τὰ σκεφθῆ πῶς τὰ διαφυλάξῃ τὸ ποίμνιόν του ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἐκεῖ ἐχθροὺς Τούρκους».

Ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλε στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1820 γράμμα στὸν Ἀρχιεπίσκοπο ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχία. Τὸν εὐχαριστοῦσε γιὰ ὅ,τι ὑποσχέθηκε καὶ τὸν πληροφοροῦσε ὅτι ἡ ἔναρξη τοῦ σχολείου τῆς Πελοποννήσου —συνθηματικοῦ ὀνόματος γιὰ τὸν ἔνοπλο ἀγῶνα— πλησίαζε καὶ γι' αὐτὸ ἔπρεπε τὰ στείλῃ τὴ συνεισφορά του, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων ὁμογενῶν, στὸν Ἰωάννη Παπαδιαμαντόπουλο στὴν Πάτρα μὲσω τοῦ ἀντιπροσώπου του Ἀντωνίου Πελοπίδα. Παρεμπιπτόντως, ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ὑψηλάντη γίνεται φανερὸ ὅτι καὶ ἄλλοι Κύριοι μνηθήκαν στὴν Ἐταιρεία γιὰ τὸν Ἀγῶνα. Ἀνάμεσά τους ἀναφέρονται ὁ πρόκριτος Μιχαὴλ Γλυκὺς, γαμπρὸς τοῦ ἐκτελεσθέντος ἀπὸ τοὺς Τούρκους λίγο νωρίτερα Διερχμηνέως τῆς Κύπρου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιον, ὁ ἔξαρχος Χρῦσανθος, ὁ ἠγούμενος Κύκκου Ἰωσήφ, ὁ Λαμπριανὸς Ρωσσίδης,

ὁ Μελέτιος Κυπριανός, ὁ Παῦλος Λοῖδης, καὶ ὁ βοσκὸς Δημήτρης ἀπὸ τὸ χωριὸ τῆς Σολέας Φλάσου. Ὁ τελευταῖος συνελήφθη, ὅταν μετέφερε γράμματα Φιλικῶν - τὰ ὁποῖα εἶχε φέρει ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόφιλος Θησέας - στὸν Ἀρχιεπίσκοπο καὶ τὸν Γλωκὸ καὶ ἐκτελέστηκε μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους στὶς σφαγὲς τῆς 9ης Ἰουλίου. Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὑποσχέθηκε γιὰ τὸν Ἀγώνα ὑλικὴ μόνον βοήθεια, ἀσφαλῶς γιὰ τοὺς ἰδιαίτερους λόγους ποὺ ἴσχυαν γιὰ τὴν Κύπρο καὶ ποὺ ἀναφέρθηκαν παραπάνω. Γιὰ ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα οὔτε σκέψη δὲν μποροῦσε νὰ γίνει. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀποκλείστηκε ἀπὸ τὴν ἀρχή, παρὰ τὴν ἐνδόμυχη ἐπιθυμία, ἢ ὑποκίνηση τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ νησιοῦ σὲ ἐξέγερση. Μάλιστα γιὰ νὰ μὴ δώσει ὑποψίες ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δεχόταν τοὺς Φιλικοὺς ὄχι στὴν Ἀρχιεπισκοπή, ἀλλὰ σὲ μιὰ αἴθουσα τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἀπέναντι στὴν Ἀρχιεπισκοπή, τὸ σημερινὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο.

Τὰ προφυλακτικὰ ὥστόσο μέτρα καὶ ἡ συνετὴ στάση τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν προκρίτων δὲν κατόρθωσαν νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἐπαπειλούμενη συμφορὰ. Μὲ τὴν ἐκρηξὴ τῆς Ἐπανάστασης οἱ Τοῦρκοι τῆς Κύπρου, ἐπειδὴ φοβοῦνταν ὅτι καὶ οἱ Κύπριοι θὰ ἀκολουθοῦσαν τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν νησιῶν, ἔγιναν ἀνήσυχτοι καὶ καχύποπτοι. Ζητοῦσαν ἴσως ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὶς σοβαρὲς ἥττες καὶ τὶς ἀπώλειες τῶν ὁμοφύλων τους στὶς ἐπαναστατημένες περιοχές, καὶ προπαντὸς νὰ γίνουν κύριοι τῆς μεγάλης περιουσίας τῶν θυμάτων τους. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ '21 ἄρχισαν οἱ πρῶτες σφαγὲς. Σποραδικὲς στὴν ἀρχή, συστηματοποιήθηκαν ἀργότερα. Ὅσοι εἶχαν καταδικαστεῖ καὶ βρισκόνταν στὶς φυλακὲς ἐκτελέστηκαν σὲ μιὰ προσπάθεια τρομοκρατίας τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, τοῦ ὁποῖου διατάχθηκε ὁ πλήρης ἀφοπλισμός. Τὸ σχετικὸ διάταγμα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης παραδέχεται ὅτι ὁ ἀφοπλισμὸς δὲν εἶχε δικαιολογία: «Εἰ καὶ τοὺς κώδικας ἡμῶν ἐξετάσαντες», ἀναφέρει, «οὐδέποτε εὗρομεν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς μετέβη εἰς τὴν ἡμετέραν ὑποταγὴν ἢ νῆσος αὕτη, τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ τόπου τούτου ἐνοχοποιηθέντας τὸ παραμικρὸν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἡμῶν ἀλλ' ἀ-

πεναντίας και ἀποστησάντων τῶν Τούρκων κατὰ περιστάσεις τινάς, ἠνώθησαν οὗτοι μετὰ τῶν νικηφόρων στρατευμάτων ἡμῶν, και συνετέλεσαν προθύμως εἰς τὴν κατατρόπωσιν και τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀποστατῶν, πλὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς γενικῆς ἡμῶν διαταγῆς περὶ ἀφοπλισμοῦ ὄλων τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐπικρατείας διατάττομεν νὰ ἐκτελεσθῇ και ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ» κ.λπ.

Ἡ διαταγὴ ὅπως ἦταν φυσικὸ τρομοκράτησε τοὺς Χριστιανοὺς οἱ ὁποῖοι διαισθάνονταν τοὺς κινδύνους και τὶς πραγματικὰς προθέσεις τῶν κυριάρχων. Πολλοὶ ἄφησαν τὶς δουλειές τους και κρύφτηκαν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος με ἐγκύκλιο τῆς 22ας Ἀπριλίου προσπάθησε νὰ τοὺς ἐνθαρρύνει ἐκφραζόμενος διπλωματικὰ ὅτι ὁ Σουλτάνος δὲν εἶχε παρὰ-πονα ἀπὸ τοὺς Κυπρίους («εἰς αὐτὸν του τὸν βασιλικὸν ὄρισμὸν ὅπου στέλλει καταπᾶ νὰ μᾶς εὐχεται μάλιστα ρητῶς τοὺς Κυπρίους ἡμᾶς, ὧν εὐχαριστημένους εἰς τὸ ἄκρον διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην μας και διότι ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς παρουσίας οὐδέποτε τὸ κράτος του ἐγνώρισεν εἰς ἡμᾶς καμμίαν δολιότητα»). Καὶ συνεχίζει προτροπώντας τους νὰ ἀνοίξουν «τὰ ἐργαστήριά» τους ἀφόβως και νὰ κοιτάξουν τὶς δουλειές τους. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, τοῦ ὁποῖου τὸ ὑψηλὸ φρόνημα εἶναι βεβαιωμένο ἀπὸ ὄλους τοὺς Εὐρωπαίους πὸν τὸν γνώρισαν, ἰδιαίτερα τοὺς προξένους, ἀναγκάστηκε φαίνεται νὰ γράφει μ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὄχι ἀπὸ δουλοπρέπεια, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἠλπίζε ὅτι ἔτσι προστατεύονταν οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν ἐκδικητικὴν μανίαν τῶν Τούρκων. Ὁ Ἀγγλος John Carne σημείωσε: «Ἐξόχως ὑπέροχος διὰ τὴν πολυμάθειαν και εὐσέβειάν του ὅσον και διὰ τὴν ἀκλόνητον εὐψυχίαν του ὁ Κυπριανὸς ἦτο ὁ τελευταῖος σπινθὴρ ὁ ζωογονῶν τοὺς Ἕλληνας. Συχνὰ ἔχυνε δάκρυα, ὅταν διηγεῖτο εἰς ἐμὲ τὰς σφαγὰς τῶν συμπατριωτῶν του. Ἡρώτητα αὐτὸν διατί ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων κινδύνων δὲν ἐμερίμνα διὰ τὴν ἰδίαν του σωτηρίαν και διατί δὲν ἐγκατέλειπε τὴν Νῆσον. Αὐτὸς ἐδήλωσεν ὅτι εἶχε ἀπόφασιν νὰ συναπολεσθῇ μετ' αὐτῶν.

Ἐνας καθολικὸς ἱερέας, ὁ Μαρί-ντε-Ζεράμπ, περιγράφει τὴν δραματικὴν στιγμήν πὸν ὁ Τούρκος Διοικητὴς διάβασε στοὺς χριστιανοὺς πὸν εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ Διοικητήριον και ἀνέμεναν εὐχάριστες εἰ-

δήσεις, τὸ φιορμάνι τοῦ Σουλτάνου γιὰ τὴν ἐκτέλεσή τους. "Ολοὶ συγκλονίζονται καὶ ὁ μόνος ποὺ παραμένει ἀτάραχος εἶναι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ποὺ προχωρεῖ πρὸς τὸν ἐπίβουλον κυβερνήτην γιὰ νὰ τὸν μεμφθεῖ γιὰ τὸ κακούργημά του καὶ νὰ τοῦ ὑπενθυμίσει τὸν ὄρκου του. «Σοῦ ὑπεσχέθην, εἶπε τὸ τέρας, ὅτι τὸ μαχαίρι δὲν θὰ πειράξῃ τὸν λαιμόν σου. Θὰ τηρήσω τὸν λόγον μου. Θὰ κρεμασθῆς». Αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς σφαγῆς. Καθισμένος εἰς τὸ ντιβάνι σταυροπόδι, τὸ τσιμπούκι εἰς τὸ στόμα, περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς δορυφόρους του, ὁ Κουτσουκ Μεχμέτ ὑποδείκνυεν ἀτάραχος ποῖα θὰ εἶναι τὰ πρῶτα θύματα καὶ ἐγέλα μὲ τοὺς συμβούλους του, παρακολουθοῦντες τὴν ἀγωνία ποὺ ἠσθάνοντο ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐπρόσμενον τὸν θάνατον». Ἡ σφαγὴ συνεχίστηκε ὡς τις 14 Ἰουλίου. Ἀπὸ τοὺς 486 προγραφέντες μόνου 16 κατόρθωσαν νὰ διαφύγουν τὸν θάνατο. "Ολοὶ οἱ ἄλλοι ἔγιναν θύματα τῆς ἐκδικητικῆς μαρίας τῶν Τούρκων ἀγάδων καὶ τοῦ αἰμοσταγοῦς Διοικητῆ, 40 δὲ σημαντικὲς οἰκογένειες ἐξαναγκάστηκαν νὰ ἐξομώσουν. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ διέφυγαν πῆγαν στὴν Εὐρώπη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀγωνίστηκαν γιὰ νὰ διεγείρουν τὴ συμπάθεια τῶν Εὐρωπαίων, νὰ συγκεντρώσουν χρήματα καὶ ὅπλισμό γιὰ τὴν ὀργάνωση ἐκστρατείας πρὸς ἀπελευθέρωση τῆς Κύπρου. Στὴν προκήρυξή τους τῆς 6ης Δεκεμβρίου, οἱ «ἐν Εὐρώπῃ διασωθέντες Κύπριοι» διεκτραγωδοῦν τὰ βάσανα τῶν ἀδελφῶν τους καὶ τοὺς ἐκβιασμούς ποὺ τοὺς γίνονται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ διοίκηση καὶ καταλήγουν: «Νομίζομεν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὅτι ἔχομεν κάθε δίκαιον νὰ μὴ γνωρίζωμεν πλέον διὰ διοίκησιν τοὺς αἰμοβόρους τούτους ληστές, ἀλλὰ συμφώνως μὲ τοὺς λοιποὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν Ἑλληνας θέλομεν προσπαθῆσαι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς εἰρηνικῆς ἡμῶν, πάλαι μὲν μακαρίας, ἤδη δὲ τρισαθλίας νήσου Κύπρου».

"Ἄλλοι Κύπριοι κατόρθωσαν νὰ φτάσουν στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ πάρουν μέρος στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τόσο στὴν ξηρὰ ὅσο καὶ στὴ θάλασσα. Ἀρκετοὶ ἀνδραγάθησαν καὶ τιμήθηκαν ποικιλοτρόπως ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἀγῶνα. Θὰ ἀναφερθῶ σὲ μερικοὺς μόνον ἐπώνυμους Κυπρίους ἀγωνιστές. Στὴν ἐπαναστατικὴ δύναμη τοῦ Ὑψηλάντη ὑπῆρχαν μερικοὶ Κύπριοι. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Ὁδησσοῦ γνωρίζουμε τὰ

ὀνόματα πέντε Κυπρίων ἀγωνιστῶν πού πολέμησαν στό Γαλάτσι καί στό Δραγατσάνι. Ἀποσύρθηκαν μετὰ τήν ἤττα στό Σκουλέμι καί πολεμώντας κατάφεραν νά διέλθουν τόν Προῦθο καί νά διαφύγουν σέ ρωσικό ἔδαφος. Εἶναι οἱ Ζαχαρίας, Λεοντῆς, Φίλιππος Γεωργίου, Γιάννης Τσολάκης καί Σάββας Ντιόρτι. Ἐνας ἄλλος, ὁ Ἀγγελῆς Κύπριος, σώθηκε καί συνέχισε τόν ἀγώνα στήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, ἐνῶ ὁ ἀδελφός του Ζήνων ἀνατινάχθηκε μέ τόν Γεωργάκη Ὀλύμπιο στή Μονή τοῦ Σέκου.

Οἱ Κύπριοι πού ἔλαβαν ἐνεργό μέρος στόν Ἀγώνα στήν Πελοπόννησο καί ἄλλοῦ ὑπολογίζονται σέ χίλιους περίπου. Ἀριθμός ἀρκετά μεγάλος, ἂν ἐξαιρέσει κανεῖς τίς ἐπαναστατημένες ἑλληνικές ἐπαρχίες, ὅπου συχνά ὅλος σχεδόν ὁ μάχιμος πληθυσμός συμμετεῖχε στόν ἀγώνα. Ὁ μεγάλος ἀριθμός τῶν Κυπρίων ἐξηγεῖται καί ἀπό τίς συχνές ἐπισκέψεις ἑλληνικῶν πλοίων στό νησί, πράγμα πού ἔδινε τήν εὐκαιρία σ' ὅσους ἐπιθυμοῦσαν νά μεταβαίνουν στά ἐπαναστατημένα μέρη. Ὅπως εἶναι φυσικό, δέν ὑπάρχουν συστηματικές πληροφορίες γιά ὅσους πῆραν μέρος στόν Ἀγώνα. Ὑπάρχουν μόνο ἐλάχιστες συμπτωματικές πληροφορίες καί κυρίως μερικά στοιχεῖα πού σώθηκαν σέ ἀρχεῖα, ὡσάκις οἱ ἀγωνιστές ἀπευθύνονταν στό ἑλληνικό δημόσιο γιά σύνταξη ἢ βοήθημα. Μοναδική ἐξαιρεση ἀποτελεῖ ἡ πληροφορία τοῦ Μακρονγιάννη ὅταν διηγεῖται σχετικά μέ τὸ Νιόκαστρο: «Τὸ βράδυ εἶχε ἔρθει μιὰ φεργάδα ἀγγλική καί τουρκικά καράβια τήν εἶχαν στή μέση νά μὴν ἀνταποκρινόμαστε ἐμεῖς μ' αὐτήν· φοβόνταν. Τότε στέλνομεν ἕναν Κυπραῖον μέ γράμματα τῆς πλεγῆς. Τὸν πῆραν χαμπέρι τὰ τουρκικά καί τὸν κινήγησαν ὀληνύχτα· καί τῶπεσαν τὰ γράμματα ἐκεῖ ὅπου βούταγε εἰς τὴν θάλασσα. Καί πῆγε εἰς τὴν φεργάδα· καί μπαίνοντας μέσα, ἔπεσε πεθαμένος. Τὸν κρεμάσανε καί βγήκε τὸ νερό· καί τῶβαλαν σπίρτα κι' ἀναστήθη. Καί εἶπε τῶν Ἄγγλων τὸν χαμὸν τῶν γραμμάτων, ὅπου τοῦ εἶχαμε δομένα. Εἶπε στοματικῶς τὴν κατάσταση τοῦ κάστρου καί τίς πρόφασες τοῦ Μπραῖμη. Καί τὸν πῆρε ἡ φεργάδα καί πῆγαν εἰς τὴν Ζάκυνθο καί εἶπαν αὐτὰ τοῦ ναύαρχου. Τότε ὁ ναύαρχος ἔστειλε ἕνα μπρίκι». Ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ ἐπεισοδίου καί τῆς μεσολάβησης τῶν Ἄγγλων πού

ἀκολούθησε σώθηκε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς φρουρᾶς τοῦ Νιοκάστρου τὴν ὁποία ὁ Μπραϊμης εἶχε ἀποφασίσει, παραβαίνοντας τὶς συμφωνίες, νὰ σκοτώσει. Λίγο ἀργότερα, καθὼς ὁ Μακρουγιάννης διηγεῖται τὴ μάχη τῶν Μύλων, ἀναφέρεται στὴν τρίτη ἐπίθεση τῶν ἀνθρώπων του καὶ σημειώνει: «Τότε, ἐκεῖ ὅπου ριχτήκαμεν στὸ γιρούσι, μοῦ πληγώθη βαρέως καὶ ὕστερα πέθανε ὁ καλὸς καὶ γενναῖος πατριώτης Μιχάλης Κυπραῖος, ὁπούστειλα τῆς πλεγῆς καὶ πῆγε εἰς τὴν ἀγγλικὴ φεργάδα, ὅταν κιντυνεύαμεν εἰς τὸ Νιόκαστρο».

Ὁ Κύπριος Φιλικὸς Χαράλαμπος Μάλης χρημάτισε γραμματέας τοῦ πατριόρχη Ἀντιοχείας Ἀνθέμιου, καὶ ἀργότερα τὸν συναντοῦμε δάσκαλο στὴν Πόλη, ὅπου μνεῖται ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Δικαῖο μὲ τὸν ὁποῖο κατεβαίνει στὴν Ἑλλάδα. Πρόσφερε τὶς ὑπηρεσίες του γιὰ τὴν προπαρασκευὴ τοῦ Ἀγώνα καὶ πῆρε μέρος σὲ πολλὰς πολιορκίας καὶ συγκρούσεις. Ὑπηρέτησε ἀκόμα σὲ διάφορες ἀνώτερες διοικητικὰς θέσεις καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πρωτοστατοῦσε στὶς Κυπριακὰς ὑποθέσεις. Τὴν προσωπικότητά του πιστοποιοῦν μὲ ἐπαινετικὰ λόγια πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὰς τοῦ Εἰκοσιένα. «Εἰς ὄλον αὐτὸ τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων χρόνων», σημειώνουν «ἐγνωρίσαμεν τὸν διαληφθέντα ἄνθρωπον τιμίου χαρακτῆρος, σώφρονα, φιλαλήθη, καὶ ἀφιλόκερδον· δὲν ἤκούσαμεν τινα νὰ εἶπη τι ἐναντίον του. Ἐκ τοῦ ἐναντίου μάλιστα, πάντες ἐπαινοῦμεν τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν χρηστοθήθειαν τοῦ ἀνδρός...».

Ὁ Μάλης προσπάθησε νὰ πείσει τὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνησι νὰ ἀναλάβει ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κύπρου. Σὲ κάποια στιγμή ἢ εἰσῆγησὴ του φάνηκε νὰ πλησιάζει τὴν πραγμάτωσίν της, ὅταν ἓνας Ἕλληνας ἀπὸ τὴ Συρία ὑπέβαλε στὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνησι «σχέδιον σωτήριον διὰ τὴν ὑπαρξιν καὶ στερέωσιν τῆς Ἑλλάδος». Τὸ σχέδιον βασιζόταν στὸ ἀντιτουρκικὸ πνεῦμα ποὺ εἶχε διαπιστωθεῖ ἀνάμεσα στοὺς Ἀραβες τοῦ Λιβάνου καὶ προέβλεπε ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων στὸ Λίβανο γιὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς Ἀραβες ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πιστευόταν ὅτι θὰ δημιουργοῦνταν ἀντιπερισπασμὸς στὸν Σουλτάνο καὶ τὸν Μεχμέτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου, ἐπιτυγχάνοντας συγχρόνως τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κύπρου. «Τρεῖς χιλιάδες στρατιῶται

Ἑλληνας», ὑποστηρίζοταν «καὶ εἴκοσι πλοῖα τουλάχιστον διὰ τρεῖς μόνους μῆνας ἐφωδιασμένα μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, τροφὰς καὶ πολεμοφόδια ἐπισήμως στελλόμενα παρὰ τῆς σεβαστῆς Διοικήσεως, ἀρκοῦσιν εἰς ἐνέργειαν τοῦ κινήματος τούτου, τὸ ὁποῖον θέλει ματαιώσει ὅλους τοὺς σκοποὺς τοῦ Σουλτάνου καὶ Μεχμέτ Ἄλῃ, θέλει ἐλευθερώσει συνάμα καὶ τὴν πολύκαρπον καὶ πολύφημον νῆσον Κύπρον μὲ τὴν μεγαλυτέραν εὐκολίαν καὶ θέλει αὐξήσει τὰς δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος μ' ἐπέκεινα τῶν διακοσίων χιλιάδων στρατιωτῶν ὀρμωμένων ἀμισθὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος καὶ μὲ ἐν σημαντικὸν ἱππικόν, ὥστε νὰ σαλευθῶσι τὰ θεμέλια τῆς καταδυναστείας καὶ νὰ ἀνατρέψει ὅλα τὰ καθ' ἡμῶν σχέδιά της».

Ὁ Μάλης τάχθηκε ὑπὲρ τοῦ σχεδίου καὶ εἰσηγήθηκε στὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνησιν τὴν ὑποκίνησιν σὲ ἐξέγερσιν ὄχι μόνον τῆς Συρίας καὶ τοῦ Λιβάνου ἀλλὰ καὶ τῆς Σερβίας καὶ Βλαχομπογδανίας, ἀκολουθώντας ὅπως φαίνεται τὶς ἰδέες τοῦ Ρήγα. «... Νομίζω», ἔγραφε «ὅτι συμφέρει τὰ μέγιστα ἂν ἡ Ἑλλὰς πασχίσῃ νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα ὄχι μόνον ἡ Συρία ἀλλὰ καὶ ἡ Βλαχομπογδανία ἐκ νέου. Εἶναι βέβαιον ὅτι χρειάζονται μερικὰ ἔξοδα καὶ ἄνθρωποι πιστοὶ καὶ εὐεργετικοὶ καὶ ἡ Ἑλλὰς εἶναι κατὰ τὸ παρὸν ἀρχήματος. Ἄλλ' ὅταν τις στοχασθῇ ὅτι μικρὸν δέλεαρ ἀγκιστρώνει μέγαν ἰχθύν, μὲ φαίνεται πὼς τὰ μικρὰ αὐτὰ ἔξοδα ὅπου θέλουν γίνεαι διὰ τοιαύτας ἀποστολάς, ἡμποροῦν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ χοντρά σώματα τῆς Τουρκίας, τὰ ὁποῖα ἐπαπειλοῦν καὶ αὐτὴν τῆς Ἑλλάδος τὴν Σωτηρίαν... Ἀφήνω νὰ λέγω ὅτι καὶ οἱ πάσχοντες ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν ἀδελφοὶ χριστιανοὶ θέλουν πάσχει πολλοὺς ἴσως αἰῶνας ἂν ἡ Ἑλλὰς δὲν φροντίσῃ τοιοῦτοτρόπως νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ συμμάχους μὲν δι' ἑαυτήν, συνεργοὺς δὲ τῆς ἰδίας σωτηρίας καὶ δόξης». Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησιν ἀπέστειλε τότε στὴ Συρία καὶ τὸν Λίβανον τριμελῆ ἐπιτροπὴ μέλος τῆς ὁποίας ἦταν καὶ ὁ Μάλης. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιτόπιας ἔρευνας δὲν ἦταν καθόλου ἐνθαρρυντικὰ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησιν — ὕστερα μάλιστα ἀπὸ καταγγελίαν τοῦ Μάλῃ — συνέλαβε δύο ὀπλαρχηγοὺς πὸν σχεδίαζαν νὰ ἀναλάβουν μόνοι τοὺς τὴν ἐκστρατεία, γιὰτὶ ἡ ἐπιχείρησιν θὰ ἔπαιρνε ληστρικὸν χαρακτῆρα.

Ἄρκετοὶ Κύπριοι πὸν ἔλαβαν μέρος στὶς ἐπιχειρήσεις ἦταν ἀρχηγοὶ μικρῶν σωμάτων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ βεβαιώσεις τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἀγῶνα. Ὁ Νικηταρᾶς, π.χ., καὶ ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης βεβαιώνουν γιὰ τὸν Καπετὰν Ἰωάννη Κύπριο ὅτι «... τὸ 1821 ἔτος, ὑπηρέτησεν ὀπλισθεὶς τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Γιαννάκη Κολοκοτρώνη εἰς τὴν πολιορκίαν καὶ εὐτολμον κυρίευσιν τῆς Τριπολιτζᾶς. Εἶτα δὲ κατὰ τὸ 1822 ἐπαρעυρέθη εἰς τὴν Ἰην πολιορκίαν Ναυπλίου ὑπὸ τοῦ ἀδταδέλφου μου Νικολάου Σταματελοπούλου, πεσόντος τότε ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ὁ εἰρημένος καπετὰν Ἰωάννης Κύπριος εἰς τὰς πολιορκίας ταύτας καὶ καθ' ὅλας τὰς γενομένας μάχας καὶ συγκρούσεις αὐτοῦ ἔδειξεν εὐτολμίαν καὶ γενναϊότητα ἄκραν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, εὐρισκόμενος δὲ μὲ ἀρκετοὺς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν του στρατιώτας. Ὡσαύτως δὲ ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν μου εἰς τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὸ 1825, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπληρώθη καιρίως εἰς τὴν ἀριστεράν του χειρα.» Γιὰ τὴν παράτολμη ἐπίθεση στὰ ὄχυράματα τοῦ ἴδιου τοῦ Ὁμέρ Πασσᾶ στὸ Μεσολόγγι καὶ τὸν τραυματισμὸν του μιᾶ καὶ ὁ ὄπλαρχηγὸς Θόδωρος Γρίβας. «Ὁ ἄνθρωπος τοῦτος», καταλήγει «παρעυρέθη καὶ εἰς ἄλλας ἐχθρικός πεισματικὰς συγκρούσεις καὶ τρανῶς ἀπεδείχθη παντοῦ πάντοτε γενναῖος καὶ μὲ ζῆλον ὑπὲρ πατρίδος μὲ ἀξίους πάντα ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν του στρατιώτας».

Γιὰ τὸν ἱερολοχίτη Ἀγγελὴ Μιχαήλ οἱ Πετρόμπεης, Κίτσος Τζαβέλλας, Μακρυγιάννης καὶ Καλλέργης γράφουν μεταξὺ ἄλλων: «... δράξας τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος, ἅμα ἠ σάλπιγξ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἠχησε, παρעυρέθη εἰς τὰς κάτωθεν ἀναφερομένας κατὰ τῶν ἐχθρῶν συγκροτηθείσας μάχας ὡς μπουλουκτσῆς ἔχων ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν του ἐπέκεινα τῶν 50 στρατιωτῶν». Ἀφοῦ ἀπαριθμήσουν διάφορες μάχες συνεχίζουσιν: «εἰς τὴν ἐν Κρομμύδι [μάχην] μὲ τὸν Σταῦρον Σαχίνην εἰς τὴν ὁποίαν προμαχοῦμενος γενναίως καὶ ἐνδόξως ἐν μέσω τῆς κλαγγῆς τοῦ πυροβολισμοῦ ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐσυλλήφθη αἰχμάλωτος παρὰ τῶν ἐχθρῶν ὅπου καὶ ὑπέφερον ἐννέα ὀλόκληρους μῆνας γενναίως τὰ δεσμὰ τῶν πολεμίων. Ἀπελευθερωθεὶς δὲ ἔκτοτε μετὰ τοῦ Χατζη Χρίστου [μετὰ τὴν] ἀπόλυτον δυνάστευσιν τοῦ Ἰμπραήμ

Πασσᾶ κατετάχθη εἰς τὸ Σῶμα τῆς γραμμῆς τοῦ Φιλέλληνος Φαβιέρου, ὅπου ἔδειξε γενναῖα ἀνδραγαθήματα εἰς τὰς ἐν Καρύστῳ, Χαϊδάρη, Πειραιά, Χίῳ καὶ τέλος εἰς τὴν ἐν Ναυπάκτῳ... ἔχων βαθμὸν λοχίου. Εἰς ὅλον δὲ τὸ διάστημα τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος ἐδεικνύετο ὁ ἀνδρειότερος καὶ γενναιότερος μεταξὺ τῶν συμπολεμούντων εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἔδειξε δὲ εὐπείθειαν καὶ ὑπακοὴν μεγίστην εἰς τοὺς ἀνωτέρους αὐτοῦ».

Ἐκατοντάδες παρόμοια ἔγγραφα σώζονται στὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἀγῶνα τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης πρὸ μιλοῦν γιὰ τὴ συμμετοχὴ Κυπρίων στὸν Ἀγῶνα, ἀφοῦ ἤλθαν στὴν Ἑλλάδα. Ἴσως οἱ πιὸ γνωστοὶ Κύπριοι ἐπαναστάτες εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Θεσεῖς, ὁ Κυπριανός, ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Θεόφιλος, συγγενεῖς, ὅπως ἀναφέρθηκε, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, μὲ πολὺπλευρῆ δράση μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Προέρχονταν ἀπὸ πλούσια οἰκογένεια μὲ ἔντονη πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ δραστηριότητα. Ὁ ἀρχιμανδρῆτης Θεόφιλος ἦταν αὐτὸς πρὸ μοίρασε ἀπερίσκεπτα τὶς προκηρῦξεις τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας στὴν Κύπρον καὶ ἔδωσε ἀρρομὴ στὸν Κουτσουκ Μεχμέτ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδιά του ἐναντίον τῶν προκρίτων τῆς Κύπρου. Ἀργότερα ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔλαβε μέρος σὲ πολλὰς μάχας. Πρότεινε στὸν Κολοκοτρώνη ἓνα παράτολμο σχέδιο γιὰ τὴν δολοφονία τοῦ Ἰμπραήμ. Τὴν ἐκτέλεσή του θὰ ἀναλάμβανε ὁ ἴδιος, ἀλλὰ ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὸν Γέρο τοῦ Μοριᾶ ὡς πολὺ παράτολμο. Ὁ Κυπριανὸς διεύθυνε τὸν οἰκογενειακὸ ἐμπορικὸ οἶκο στὴ Λάρισα καὶ στὶς 3 Ἰουλίου, μόλις μιὰ ἐβδομάδα πρὶν ἀπὸ τὰ τραγικὰ γεγονότα τῆς 9ης Ἰουλίου, ἀπέστειλε μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Θεόφιλο ἐπιστολὰς στοὺς δημογέροντες τῆς Ὑδρας καὶ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντη ζητώντας τὴ βοήθειά τους γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κύπρου: «Ἡ πατρίς μου, ἀδελφοί», ἔγραφε, «εἶναι ἡ Κύπρος, καὶ αὐτὴ νῆσος τῆς Ἑλλάδος. Ἀνεκδιήγητα εἶναι τὰ δεινὰ καὶ αἱ τυραννίαι ὅσας ὑποφέρει ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς βαρβάρους ἢ δυστυχῆς αὕτη νῆσος. Λάβετε λοιπὸν εὐσπλαγχίαν διὰ τοὺς ἀθλίους ἀδελφοὺς καὶ ἐνεργήσατε εἰς τοῦτο διὰ τὸ ὅποῖον σᾶς παρακαλῶ, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν της, καὶ θέλετε ἔχει τὴν μὲν ἀνταμοιβὴν παρὰ Θεοῦ, τὸν δὲ ἔπαινον ἀπ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ δι' αἰῶνας εὐγνώμονας τοὺς δυστυχεῖς Κυπρίους...» Μετὰ τὶς σφα-

γὲς τῆς 9ης Ἰουλίου ὁ Κυπριανὸς διέφυγε στὴν Ἑλλάδα ὅπου ἔλαβε μέρος σὲ πολλὰς μάχας. Πέθανε φτωχός, γιὰτὶ παρὰ τὶς προσπάθειές του δὲν κατάφερε νὰ ἐπανακτήσει τὴν οἰκογενειακὴ του περιουσία. Τὸ τρίτο μέλος τῆς οἰκογένειας, ὁ Φιλικὸς Νικόλαος Θησεύς, ἦταν ἔμπορος στὴ Μασσαλία ὅταν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση. Ἀργότερα οἱ Κύπριοι φηγάδες τὸν ἀνέδειξαν στὴ Ρώμη “ἐπίτροπον τῆς νήσου” “ἕνα πράξι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, νομίμου διοικήσεως καὶ εὐταξίας τῆς Κύπρου”. Στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἐπανάστασης συντόνιζε μὲ δικά του χρήματα τὴ μετάβαση γάλλων Φιλελλήνων στὴν Ἑλλάδα. Ἀργότερα κατέβηκε κι ὁ ἴδιος στὴν Πελοπόννησο, ἔγινε ὑπασπιστὴς τοῦ Ὑψηλάντη, ἀνέλαβε διάφορες ἀποστολὰς τὶς ὁποῖες περᾶτωσε ἐπιτυχῶς καὶ ὀργάνωσε τὸ σῶμα τῶν Φιλελλήνων «δαπανῶν ἐξ ἰδίων του πάντοτε... δὲν κατεδέχθη νὰ ἐπιβαρύνῃ οὐδεμίαν περίστασιν τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον», ὅπως γράφει ὁ Κολοκοτρώνης. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ἀγῶνα κατέβηκε στὴν Κύπρο, ὅπου προσπάθησε χωρὶς ἐπιτυχίαν νὰ ὑποκινήσει στάση ἐναντία στὴν τουρκικὴ διοίκηση. Τὸ 1834 διορίστηκε πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὴ Βηρυτό.

Εἶναι ἀδύνατο σ’ ἕνα πανηγυρικὸ νὰ ἐξαντλήσουμε τὸν κατάλογο τῶν Κυπρίων πὸν σύνδεσαν τὸ ὄνομά τους μὲ τὴν Ἐπανάσταση, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ δοῦν ἐλεύθερη καὶ τὴν ἰδιαίτερή τους πατρίδα. Ὅλα τὰ σχέδια γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κύπρου ναυάγησαν καὶ τελικὰ οἱ Κύπριοι ἐναπόθεσαν τὶς ἐλπίδες τους στὸν Καποδίστρια, πὸν ἀπὸ τὴ μητέρα του καταγόταν ἀπὸ τὴν κυπριακὴ οἰκογένεια Γονέμη. Ὁ Καποδίστριας ὑπῆρξε ὁ μόνος Ἕλληνας πολιτικὸς πὸν διεκδίκησε τὴν Κύπρο. Στὸ Λονδίνο, ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ ἐκπρόσωπο τοῦ Φόρειν Ὁφφισ ποιὰ γεωγραφικὰ ὄρια διεκδικοῦσε ἡ Ἑλλάδα, ἀπάντησε: «Τὰ ὄρια ταῦτα ἀπὸ τοῦ 1821 καθορίζονται ὑπὸ τοῦ αἵματος τοῦ ἐκχυθέντος εἰς τὰ σφαγεῖα τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κύπρου, τῆς Χίου, τῆς Κρήτης, τῶν Ψαρῶν καὶ τοῦ Μεσολογγίου καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐδοξάσθη τὸ ἀνδρεῖον τοῦτο ἔθνος». Καὶ λίγο ἀργότερα στὸ ὑπόμνημά του τοῦ 1821 πρὸς τὴ Διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν τῶν Ἐυρωπαϊκῶν Δυνάμεων στὸν Πόρο, ἐκτιμῶντας τὴν κυπριακὴ συμβολὴ στὸν Ἀγῶνα, περιέλαβε καὶ τὴν νῆσο στὰ ὄρια τῶν ἐθνικῶν

διεκδικήσεων. «... Ὅσον δὲ περὶ τῶν νήσων», σημείωνε, «καὶ ἡ ἱστορία καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος, ὅλα ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐπιμαρτυροῦσιν ὅτι ἡ Ρόδος, ἡ Κύπρος καὶ τόσαι ἄλλαι ἀκόμη τῆς Ἑλλάδος εἰσὶ διαμελί-
σματα...».

Ἡ ὀριοθέτηση τῶν συνόρων τοῦ νέου κράτους ἀπογοήτευσε, ὅπως εἶναι γνωστό, ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Ὅσο γὰρ τοὺς Κυπρίους ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ τοὺς ἀπογοητεύει ἡ παγκόσμια κοινότητα πὺν ἐπι-
λαμβάνεται ἐπιλεκτικὰ μονάχα τοῦ θέματος τῆς διεθνoῦς νομιμότητος γιὰ τὴν ὁποία γίνεται τόσος λόγος τελευταῖα.